

специфичан однос друштва према Русима, суштинско народно русофиљство, које се огледало у масовном карактеру сахрана.

Милана Живановић је обрадила, систематизовала и направила анализу великог броја докумената (више од 2.200 фуснота). Осим тога, своја истраживања није ограничила само на простор Србије већ је у студију укључила и све значајне меморијалне гробне целине са територије бивше Југославије.

Посебну вредност књиге чини додаток, у виду три табеле, које представљају покушај реконструкције руских гробних комплекса на територији Југославије, а настале су на основу архивске грађе, литературе и штампе. У њима су наведени гробни комплекси војника руске царске армије из Првог светског рата (укупно 95), руске емиграције из периода након 1918. (31), војника Црвене армије на простору Југославије (311) и засебно Београда (100). Осим тога, ауторка је за потребе свог рада креирала и приложила три карте локација поменутих комплекса, које представљају јединствени покушај систематизације и визуализације топографије руских меморијалних гробова на територији бивше Југославије.

Нема сумње да су оригинални и озбиљни резултати истраживања Милане Живановић од велике научне, идеолошке, методолошке и практичне важности. Читање визуелних слика, а не само њихово набрајање и систематизовање, ретко кад је предмет истраживања, па ће већ и тиме ова књига бити занимљива и корисна како историчарима тако и широком кругу читаца који историју доживљавају као дијалог са прошлoшћу и модел пројекције будућности.

Ирина АНТАНАСИЈЕВИЋ

Federico Tenca Montini. *La Jugoslavia e la questione di Trieste, 1945–1954*.
Bologna: il Mulino, 2020, 320.

У периоду након 1945. године, тршћанско питање постало је једно од најзначајнијих проблема италијанске политике. Након војног пораза, слома фашистичке власти и монархије, као и губитка територија, Трст је постао симбол националног поноса и *conditio sine qua non* националног достојанства послератне Италије. Политички и дипломатски фокус нове републике на тршћанско питање водио је, последично, и томе да је италијанска историографија посветила изузетно велику пажњу овој теми, продукујући богату библиографију. Упркос томе, пре свега услед лингвистичке баријере, том широком корпусу историографске литературе недостајала је југословенска перспектива.

Са новом књигом италијанског историчара Федерика Тенка Монтинија, објављеном јесени 2020. године, италијанска историографија коначно је добила један важан допринос који анализира и перспективу Београда, тј. у чијем је примарном фокусу Југославија.¹ У питању је проширена докторска дисертација, одбрањена 2018, на тему политике Београда према тршћанском питању у периоду од 1945. до 1954, коју је аутор писао у склопу двојног доктората, на универзитетима у Тераму и Загребу, где је рад менторисао проф. Твртко Јаковина, а Тенка Монтини је, користећи своје одлично познавање српског, хрватског и словеначког језика, извршио минуциозно архивско и библиографско истраживање. Уз студије у Загребу, имао је и истраживачке боравке у Београду и Словенији, где је сарађивао и са проф. Јо-жетом Пирјевецом, који је аутор предговора овој монографији.

У првом поглављу студије (стр. 29–112) обрађена је прва фаза тршћанског питања, од југословенских припрема за војну окупацију Трста у пролеће 1945. до југословенско-совјетског раскола 1948. године. Аутор се фокусира на дипломатски сукоб Београда и Рима, југословенску политику по том питању и комплексне међународне околности које су тај сукоб дефинисале. Снажан утицај међународних околности на сукоб две суседне земље условио је да друго поглавље (113–210) започне са тектонском променом у југословенској спољној политици насталом 1948. године, која је последично имала великог утицаја и на тршћанско питање. Услед приближења Београда Западу, у том периоду долази и до оживљавања преговора двеју страна. Наслањајући се на те дипломатске контакте, у последњој фази, током 1953. и 1954, а коју аутор обрађује у трећем поглављу књиге (211–272), дошло је и до споразума, потписаног у Лондону октобра 1954. На крају књиге, у Закључку (273–282), аутор даје и свој осврт на значај тршћанског питања у еволуцији спољне политике социјалистичке Југославије

Монографија Федерика Тенка Монтинија несумњиво је значајан истраживачки подухват, вредан пажње наше стручне јавности. Ради се о студији значајних квалитета, али и одређених недостатака. Највећи квалитет ове монографије, уз хвале вредан стил и јасноћу изражавања, лежи у чињеници да она знатно обогаћује италијанску историографију, допуњујући досадашња знања на ову тему анализом југословенских извора и резултата постјугословенске историографије. Стога ће ова публикација Тенка Монтинија имати највећи значај превасходно у Италији, где ће стручна и шира јавност моћи да се, на основу једног научно утемељеног погледа и анализе, на свом језику упознају са природом југословенске политике према Трсту.

И ван италијанског контекста, ова студија даје важан допринос, значајан и за постјугословенску историографију. Иако су тој теми и периоду у српској и словеначкој историографији већ посвећене одређене мо-

1 Књига је недавно доживела и хрватско издање: F. Tenca Montini, *Trst ne damo! Jugoslavija i Tršćansko pitanje 1945–1954*, (Zagreb: Srednja Europa, 2021).

нографије,² аутор на два плана значајно допуњује досадашње истраживачке резултате. Први план се односи на хеуристички допринос. Наиме, Тенка Монтини је истраживао у свим релевантним архивима у Србији, Словенији и Хрватској, тиме надопуњујући досадашње ауторе који су се ограничили на грађу доступну у њиховим републикама. Ако, на пример, упоредимо ову студију са важним и вредним доприносима Миљана Милкића, Драгана Богетића и Бојана Димитријевића, видимо да Тенка Монтини успева да грађу која се данас чува у Београду битно надопуни значајним изворима сачуваним у архивима у Хрватској и Словенији, тиме дајући једну потпунију хеуристичку слику југословенске политике према тршћанском питању. Други план на коме значајно надопуњује доприносе српске и словеначке историографије односи се на коришћење италијанске литературе. Италијанска историографија посветила је знатну пажњу тршћанском питању, продукујући веома богату литературу на ту тему. Суверено познајући и користећи дела својих италијанских колега, Тенка Монтини успева да продуби анализу југословенске политике, снажније и успешније контекстуализује тему свог истраживања него његови претходници. Један од најбољих примера тог приступа јесте питање Трипартитне ноте из 1948. којом су САД, Велика Британија и Француска дале снажну подршку демохришћанима у Италији. Ова тема била је у центру италијанске јавности и историографије, а остајала донекле занемарена у студијама српских и словеначких историчара, што Тенка Монтини у овој монографији исправља.

Поред несумњивих и великих квалитета ове студије, као и импресивног истраживачког подухвата на страним језицима, потребно је скренути пажњу и на одређене недостатке монографије. Пре свега, а то је посебно видљиво у закључку у коме се аутор „удаљава“ од своје теме и покушава да понуди један шири осврт на југословенску спољну политику, евидентно је да Тенка Монтини слабије познаје генералне токове југословенске (спољне) политике. Наведени проблем присутан је и у списку коришћене литературе. Док аутор суверено познаје (пост)југословенску литературу о тршћанском питању, списак оне коришћене о другим питањима југословенске спољне и унутрашње политике је далеко скромнији. У том погледу посебно је значајно одсуство доприноса српске историографије. Стога делови анализе у којима обрађује питања шира од своје основне теме остају мање убедљиви.

Са друге стране, важан недостатак књиге је и приметна југословенофилска позиција аутора, која понекад води ка погрешним закључцима или занемаривању одређених фактора. Најјаснији пример тога јесте однос према етнички мотивисаном насиљу. Иако су дипломатски односи у фоку-

2 Miljan Mikić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012); Dragan Bogetić, Bojan Dimitrijević, *Tršćanska kriza 1945–1954: vojnopolitički aspekti*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009); *Vojna in mir na Primorskem. Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*, ur. J. Pirjevec, G. Bajc, B. Klambjan, (Koper: Založba Annales, 2005).

су студије, аутор повремено дотиче и питања мањина, њихових права и репресије над овим етничким скупинама. Док је историографски потврђено и несумњиво да је репресија Југославије према италијанској националној мањини била далеко снажнија и израженија него репресија Италије према словеначкој мањини, такав утисак се не може стећи из ове монографије. Наиме, Тенка Монтини југословенској репресији над италијанском мањином посвећује далеко мање простора него примерима етнички мотивисаног насиља над Словенцима у Италији.

Наведени недостаци су несумњиво далеко мање значајни од квалитета ове монографије. Ипак, генерални позитивни утисак о студији знатно умањују две ауторове реченице са почетка књиге, које је потребно посебно анализирати. На тринаестој страници, у уводу, он каже следеће: „Пројекат истраживања родио се из констатације да, упркос доступности архивске грађе, стратегија југословенских власти у деценијском дипломатском сукобу са Италијом око Трста није још увек била реконструисана. Са италијанске стране, вероватно је непремостива препрека била у лингвистичком аспекту: са (пост)југословенске стране отварање архива кореспондирало је са ратовима деведесетих и стварањем независних република, испрва мало заинтересованих за дипломатску историју социјалистичке ере, или усмерених да ту историју интерпретирају у националном кључу.“³

Иако је допринос ове монографије расветљивању југословенске политике према Трсту значајан, неосновано је рећи да то питање није било реконструисано у досадашњој историографији. У том погледу, довољно је само поменути раније наведене монографије Миљана Милкића и Богетића/Димитријевића, на које се сам Тенка Монтини позива на многим местима у својој студији. Са друге стране, аутор у другој реченици имплицира одређену запостављеност спољнополитичких тема у (пост)југословенској историографији. У питању је још једна неоснована тврдња, која пренебегава реалност, у којој су заправо спољнополитичке теме доминантније у историографији него далеко занемаренија унутрашња политика или друштвена историја. Штавише, најзначајнија историографска имена у Србији, Хрватској и Словенији, укључујући и загребачког ментора Тенка Монтинија проф. Јаковину, своју каријеру су изградила управо на темама из историје југословенске спољне политике.

Имајући у виду наведене недостатке и предности ове студије, недвосмислено се може закључити да је у питању вредна монографија, која

3 Оригинални текст: „Il progetto della ricerca è nato dalla constatazione che, nonostante i materiali d'archivio pertinenti fossero disponibili, la strategia seguita dalle autorità jugoslave nel corso del decennale confronto diplomatico con l'Italia attorno a Trieste non fosse stata ancora ricostruita. Da parte italiana l'aspetto linguistico ha presumibilmente costituito un ostacolo insormontabile; da parte (post)jugoslava la desecretazione degli archivi è coincisa con le guerre degli anni Novanta e la creazione di repubbliche indipendenti di tutta prima scarsamente interessate alle vicende diplomatiche dell'era socialista, o al più propense a una loro interpretazione nelle nuove cornici nazionali.“

значајно доприноси разумевању југословенске политике према Трсту и Јулијској крајини. Овом монографијом Федерико Тенка Монтини представио се стручној јавности као перспективан италијански историчар који ће у наставку своје каријере имати многе значајне истраживачке доприносе у пољу историје југословенско-италијанских односа.

Богдан ЖИВКОВИЋ

Петар Ристановић. *Илузија моћи: српски критички интелектуалци и комунистички режим*. Београд: Фондација „Александар Невски“, ИП „Принцип“, 2020, 318.

Петар Ристановић (1985) припада млађој генерацији српских историчара. Докторирао је 2018. на Филозофском факултету у Београду са темом „Српска интелектуална елита и косовско питање: 1974–1989“, која је послужила као основа за књигу *Илузија моћи: српски критички интелектуалци и комунистички режим*, као и за претходну монографију *Косовско питање: 1974–1989*, објављену 2019. а затим поново 2020. године. Последње две деценије постојања социјалистичке Југославије, положај Србије у федерацији и криза на Косову представљају најважније теме које је Ристановић до сада истраживао, што су веома важна питања која до сада нису привукла већи број српских историчара.

Уводни текст књиге Награда „Гаврило Принцип“ и њен добитник Петар Ристановић (7–8) написала је проф. др Мира Радојевић. У њему се осврнула на личност аутора, питања која је покренуо, њихову важност, релевантност и оправданост додељивања награде. Прво поглавље Зашто илузија моћи? (9–16) посвећено је објашњењу значаја теме која се истражује у контексту наметнутих стереотипа о кривици српских интелектуалаца за ширење национализма који је проузроковао слом заједничке државе. Ристановић објашњава да је своја истраживања усмерио на „затамњене године“ (период од краја шездесетих до краја осамдесетих) које су претходиле финалу кризе Југославије, односно на потребу да се ставови српских интелектуалаца посматрају у контексту времена у коме су живели и деловали, и сходно томе одреди и њихов утицај на политичке догађаје. Аутор се одлучио да прати деловање најважнијих појединца (попут Добрице Ћосића), активних у многим установама, удружењима и неформалним групама. Према оцени СДБ-а из 1985, та група није имала више од 240 „безбедносно интересантних“ особа. Ристановић је као циљ свог истраживања одредио да идентификује изворе идеја око којих су се окупљали интелектуалци, начин њиховог ширења и одређивање утицаја у друштву.

У другом поглављу Ко су интелектуалци? (17–18) дефинише се појам „интелектуалаца“, под којим се подразумевају особе спремне на